

*Л. Жванія, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ДОБРО ТА ЗЛО У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті досліджується проблема співвідношення добра і зла у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки з огляду на світоглядні позиції кожного з митців.

Ключові слова: *добро, зло, любов, ненависть.*

В статті изучается проблема соотношения добра и зла в творчестве Т. Шевченко и Леси Украинки в зависимости от их мировоззренческих позиций.

Ключевые слова: *добро, зло, любовь, ненависть.*

The article reveals the problem of the relation between good and evil in T. Shevchenko's and L. Ukrainka's works, depending on their outlook and position.

Key words: *good, evil, love, hate.*

У філософії Добро і Зло – найбільш загальні поняття моральної свідомості, категорії етики, які характеризують позитивні і негативні моральні цінності. Добро – це основна моральна цінність. Добро не є добром "відносно до чогось"; воно не є "вище благо", не є чимось таким, що можна порівнювати, а є простою позитивністю. Зло – категорія, що охоплює усе ціннісно-негативне, протилежне добру. Зло – це те, що підриває продуктивні потенції буття, заважає

реалізації його призначення. На нашу думку, добро – це найвища, абсолютна вселюдська вартість, причетність до якої наповнює життя людини сенсом, воно стає самоцінним, а не служить засобом для досягнення інших цілей. Добро ніколи не може бути відносним, воно за будь-яких умов не може переходити у зло, і навпаки. Божественне добро є дійсним абсолютним світовим початком. Найголовніша умова осягнення ідеї добра полягає в тому, що силу добра можна по-справжньому відчути й пережити лише творючи добро. Зло – це все те негативне, що протистоїть буттю, спотворює його. Воно є результатом помилкових чи порочних рішень людини, вільної в своєму виборі. Таким чином перед людиною стоїть завдання кінцевого вибору не між абсолютами добра і зла, а між добром, яке потенційно абсолютне, тягнє до Бога, і злом, котре завжди відносне. На відміну від добра, зло не має субстанціонального характеру, оскільки, за Ф. Беконом, "немає нікого, хто робив би зло заради його самого, але всі творять його заради вигоди або задоволення, або честі, або чогось подібного". Зміст добра і зла обумовлено ідеалом моральної досконалості: добро – це те, що наближує до ідеалу, зло – те, що віддаляє від нього.

Проблема співвідносності таких категорій, як добро і зло у творчості Т. Шевченка цікавила багатьох дослідників і вирішувалась по-різному. Так, Є. Нахлік вважає, що для Т. Шевченка зло – "це ірраціональне відхилення від нормального протікання людського життя ... ідеалом якого була патріархальна селянська ідилія" [4, 304]. На його думку, Шевченків ідеал щастя "більш язичницький ніж християнський", тому людське страждання – це зло, адже "людина народжена для людського щастя". Таким чином, світоглядна позиція Т. Шевченка, за Є. Нахліком набуває гедоністичного відтінку: "Шевченко любив земні радощі, тому страждання для нього – це зло чи бодай, щось небажане... для Т. Шевченка головне було щастя "тут і тепер", або, принаймні, "тут у майбутньому" [4, 308]. На думку дослідника, у творах Т. Шевченка зло, яке має і метафізичну й антропологічну природу, протиставляється не добро як абсолютна моральна цінність, а лише одна із його складових – добро як ідеал людського щастя. Така позиція, з огляду на глибину духовних шукань поета, видається дещо спрощеною. Разом з тим Є. Нахлік справедливо зауважує, що

в Т. Шевченка "зло фігурує лише як зло, а не як необхідний етап до добра... Зло не осенсовується, не дістає жодного філософського виправдання. Звеличуються ті, кого спіткало зло і хто, попри це, не озлобився, хто через страждання іде до індивідуального спасіння" [4, 340].

О. Забужко вважає, що "Шевченкова міфологія зла тяжіє до маніхейства", оскільки у його творах розкривається "зло як таке у сенсі не абстрактно-логічному, а субстанційно-онтологічному – як "Враг – супостат", враг роду людського, котрого не стане на "оновленій землі" тим часом як на дійсній, "оскверненій" він святкує свою владу" [2, 91]. Один із ликів інфернального зла – імперія і її столиця – Петербург. Тотальному злу, на думку дослідниці, добро протистоїть лише в бажаному майбутньому, адже "всі прояви раю на сім світі виявляються ілюзорними" через те, що хибним є шлях насильства й помсти. Добро, досягнуте такою ціною, – відносно: "Кат і жертва стають здвоєною сутністю, легко міняючись місцями, і несхибна логіка вторування злу призводить козаків месників за волю до брато-дітовбивста" [2, 139]. Т. Шевченко, вважає дослідниця, прогнозує майбутнє визволення України "через очищення її душі, піднесення останньої на височінь недосягну для зла, де "любов безвічна сугуба" [2, 145]. Таким чином, на думку дослідниці, реальний світ у Т. Шевченка – це світ, в якому немає місця добру, адже в ньому панує зло, а добро бачиться лише як бажана перспектива. Ця, досить таки песимістична інтерпретація творчості класика не може не викликати заперечень: своїм духовним зором поет бачив всюдиусще зло, але вмів він віднаходити й зерна добра в людях, у красі рідної землі, в любові, дружбі, співчутті й жертвовності. Тому вважаємо маніхейський світогляд, з його визнанням онтологічної природи зла та концепції необхідності існування зла на рівні з добром, неприйнятним для Т. Шевченка. На противагу пасивному примиренню з існуванням зла у світі (що є логічним наслідком позиції, яка "тяжіє до маніхейства"), вся Шевченкова творчість – пошук шляхів побороення зла у всіх його проявах, боротьба зі злом через викриття його інфернальної природи.

Найбільш слушною видається позиція В. Пахаренка, який, на відміну від О. Забужко, вважає, що Т. Шевченко "іде за християнською логікою: зло має не субстанціональне буття, а

феноменологічне, воно минуше, а не вічне" [6, 67]. В. Пахаренко наголошує, що "в Шевченковому розумінні Добро – це породжена всеосяжною любов'ю гармонія людини з собою і світом (свобода фізичного й духовного саморозвитку та вільне, рівноправне співжиття з іншими людьми, природою, космосом, Богом), зло – руйнування такої гармонії чи перешкодження їй, заперечення стратегії любові. ... Добро – життєствердження, зло – життєзаперечення" [6, 51]. Дослідник підкреслює, що Т. Шевченко "декларує засадничо двополюсне бачення світу (добро-зло) та своє глибоке переконання: "Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть" [6, 52]. В. Пахаренко слушно виділяє в поезії Т. Шевченка дві групи людей: "добророзидущі" й "злії люди", ""пани" і "люди" постають ... уособленням добра і зла" [6, 57]. Такий чіткий розподіл героїв на два табори без можливості переходу з одного в інший є особливістю творчості Т. Шевченка, про яку говорять й інші дослідники. Так, Л. Задорожна підкреслює "сталість парадигми поведінки героя" у творах Т. Шевченка, "а отже, певну константу, – або лише в полі добра, або лише в полі зла – марковану особистість. Герой у Т. Шевченка – не перероджується за своєю суттю, а одностайно виявляє себе носієм добра чи, навпаки, лиходієм" [1, 77].

Дійсно, у всіх творах Т. Шевченка, починаючи від найперших, спостерігаємо чітке розмежування добра і зла, його носіїв. Зло у Т. Шевченка завжди конкретне і ніколи не переходить у добро і навпаки. Герої його творів, які є втіленнями доброго начала, не стають злими, а ті, що уособлюють зло не еволюціонують. Збільшується лише армія носіїв зла. Якщо в ранніх творах це чужі люде, недоля чи "злая доля", інфернальні сили ("Причинна", "Катерина", "Тополя"), злі матері ("Русалка", "Утоплена", "Мар"яна-черниця", "Тополя"), ляхи, уніати (варіант "ляшки-панки"), ксьондзи, конфедерати ("Тарасова ніч", "Гайдамаки"), пани-спокусники ("Слепая", "Катерина"), "сусідоньки" ("Сова"), то в пізніше написаних творах ця армія поповнюється носіями всіх можливих пороків: тих, хто "неситим оком ... зазирає, чи нема країни, щоб загарбать", хто "тузами обирає свата", хто "гострить ніж на брата", хто "тихий... богобоязливий... вижде нещасливий у тебе час та й запустить пазури в печінки", хто "отечество так любить... із його, сердешного, кров, як воду, точить!" [11, 229], це і цар з царицею, і "старшина

пузата", і землячки ("Сон"). Носіями зла у творах Т. Шевченка є "чернець годований", кардинали, "барони, герцоги і дюки", ченці, "злі сусіди" ("Єретик"), кати, "батюшки – царі", "суєслови, лицеміри" ("Кавказ"), цариця, що "Спаса вночі запалила" і москалі, що "і світ Божий в путо закували" ("Невольник"), "недолюди", які "правдою торгують ... людей запрягають в тяжкі ярма" ("І мертвим, і живим..."), "прокляті пани" ("Відьма"), попи, "кастрати німії", "мерзенна Іудея", деспоти ("Неофіти"). На противагу їм добро у Т. Шевченка уособлене в образах історичних героїв – Тараса Трясила ("Тарасова ніч"), Івана Підкови, Гамалії (як узагальненого образу козацького ватажка), "мученика", "праведного" Івана Гуса ("Єретик"). Втілювати в собі зло можуть не тільки представники суспільної верхівки, а й прості "люде". Про це говорив Т. Шевченко ще в ранній творчості: "И в шитом шелковом жупане, / И в серой свыти люди злы!" [11, 183]. Якщо в ранніх творах носії зла – це "чужі люде", сусіди, то в пізніших – зло втілюється в конкретних персонажах – Микита ("Титарівна"), герої поеми "Варнак" та "Москалева криниця", жінка-зрадниця ("Меж скалами, неначе злодій"). Носіями добра є Алкід, його мати ("Неофіти"), Максим ("Москалева криниця"), козак ("Меж скалами, неначе злодій"), героїня поеми "Якби тобі довелось...", Пречиста матір, Йосип ("Марія"). Добро притаманне й князні з однойменної поеми, й циганці Маріулі ("Відьма"). Добро у Т. Шевченка втілюється також в таких поняттях, як любов, правда, "братолюбіє" ("Неофіти"), воля ("Кавказ"), надія ("Варнак"). Добро – це діти ("Княжна", "Слепая"), прості люди, краса природи ("Тризна"). Таким чином, уособленням зла в ранніх творах Т. Шевченка є традиційні і для фольклору недоля, чужі люде, зла мати, інфернальні сили, а також історичні вороги українського народу та його віри – турки-"бусурмани", ляхи, уніати. У творах періоду "трьох літ" до них додаються деспоти й тирані, морально звироднілі пани, князі, царі, фарисеї й лицеміри, тобто всі ті, хто уособлює не тільки суспільне, а й універсальне зло.

На відміну від Т. Шевченка, у ранній поезії Лесі Українки зло не має конкретних носіїв, воно ховається за загальними поняттями – такими, як "всесвітні окупи", "всесвітнє зло" ("Сон"), безнадійність, недоля ("Завітання"), "ніч темна", неволя ("Досвітні огні", "Сльози-перли"). Добро ж втілюється в таких поняттях, як "братерство, рівність, воля" ("Мій шлях"), правда (на противагу неправді)

("Сльози-перли"). Вже в другій збірці Лесі Українки добро і зло конкретизуються, втілюються в персонажах: це герой "Давньої казки", який від Лицаря Бертольдо проходить шлях до графа Бертольдо. Це шлях деградації з площини добра: "був Бертольдо гідний, правий суд чинив у панстві, до підданих був лагідний" – у площину зла: "Пан гуляв у себе в замку, – у ярмі стогнали люде". Йому протиставляється позитивний герой, – поет, який «вільний і ніколи не зламав чужої волі!». На відміну від Бертольдо, поет незмінно залишається в площині добра. Зло-зраду втілює в собі образ Даліли ("Самсон"), але такі випадки, коли зло має свого конкретного носія поодинокі в творах поетеси. Зазвичай у Лесі Українки відсутнє чітке маркування особистості на персонажів зі знаком плюс чи мінус. Уособленням зла у неї є "вороги", "кати", "тирани" народу ("Товаришці на спомин", "Слово, чому ти не твердая криця..."), цар тьми, що сіє хаос, темряву і жах. Добро для Лесі Українки втілене в "нащадку Прометей", який "блискучу іскру з неба здобував" ("Fiat pox"). Згадує поетеса й про самого Прометей як про позитивного героя і про його вчинок як зразок для наслідування у драматичній сцені "Іфігенія в Тавриді". Пізніше ця ж тема набуває свого розвитку в драматичних поемах "Касандра" та "В катакомбах", де Леся Українка співає гімн титану Прометей, що боровся проти тирана і "просвітив не словом, а вогнем" [7, 83]. Її позиція чітка, вона однозначно на боці того, кого в християнській традиції вважають духом зла: "той єсть сатана, одвічний змії, що спокусив на гріх і непокірність" [7, 84]. Покора, смирення, терпеливість для поетеси не чесноти, а риси рабського світогляду. Тут виразний перегук з Ф. Ніцше, з його філософією неприйняття "моралі рабів". У Т. Шевченка Прометей також є втіленням доброго начала: "Споконвіку Прометей там орел карає, що день Божий добрі ребра й серце розбиває" [11, 295]. Та, на відміну від Лесі Українки, у творчості якої образ цього титана є ключовим, у Т. Шевченка Прометей з'являється лише в одному епізоді. Разом з тим, цей епізод на початку поеми "Кавказ" задає тон усьому твору. Поет (як уже доведено багатьма дослідниками) надає нового відтінку значення цьому образу: в нього Прометей – це символ цілого народу, непокірного, непідкореного, що бореться за свою свободу. Тут підкреслимо відмінність у трактуванні: для Лесі Українки Прометей – у першу чергу сильна, унікальна особистість, борець

проти тиранії, що віддає себе в жертву заради людей. Оскільки для поетеси найвищим добром є свобода, а найблагороднішою людиною та, яка готова офірувати собою заради свободи ("Грішниця"), любові ("Одержима", "Руфін і Прісцилла"), заради людей ("Прометей"), батьківщини ("Іфігенія в Тавриді") чи обов'язку ("Адвокат Мартіан"), стає зрозумілою така увага її до образу Прометея і такий варіант його трактування.

Потрібно зазначити, що образ Прометея набув особливої популярності за доби романтизму як символ непокори, тираноборства і людинолюбства. Т. Шевченко по-своєму геніально продовжує традицію поетів-романтиків: Дж. Байрона, П. Б. Шеллі та інших. Наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. на тлі реалістичної традиції і позитивістського світогляду, що панують у літературі, знову виникає потреба в зверненні до міфу. Це пояснюється намаганням неоромантизму загалом і Лесі Українки зокрема вийти за соціально-історичні й просторово-часові межі заради виявлення загальнолюдського змісту, тих вічних творчих сил або сил руйнування, які притаманні для природи людини, є закоріненими в загальнолюдських, психологічних і метафізичних першоджерелах. Міфологія, із притаманною їй символічністю, виявилась найбільш придатною для опису вічних моделей особистої і публічної поведінки, сутнісних законів суспільного і природного космосу.

На нашу думку, Лесю Українку найбільше приваблювали саме гуманістичні риси образу бунтівника-мученика Прометея. Адже основою її світогляду був гуманізм. Причому гуманізм, підґрунтям якого є матеріалістична картина світу. В листі до О. Кобилянської від 13 квітня 1891 року М. Павлик передає зміст своєї розмови з Лесею Українкою про значення матеріалістичного світогляду для письменника. Леся Українка говорила йому: "Матеріалістичний світогляд єдиний найправдивіший і він, холодний, але здоровий, мов холодний гірський вітер серед спекоти в долині, що вимітає всяку нечисть з-межи людей. Дух його могутий, проймаючий наскрізь, і він уже повітав і в штуці – в новіших реальних творах" [5, 22]. Центральне місце у всесвіті Лесі Українки належить людині, у ньому немає місця ніяким божествам, богорівною є людина, якщо вона особистість, а не раб буденності, і здатна "жити не рабом злиденним, а вільним, непідвладним, богорівним" [7, 83]. У статті "Замітки з приводу статті "Політика і етика"" поетеса відкидає

намагання своїх опонентів відшукати першоджерела практичного гуманізму в ученні раннього християнства, для неї творцями справжніх ідеалів людинолюбства є античні філософи, їй близький їхній світогляд, "дух Спартака": "нові філософи Відродження та Реформації отрясли порох мертвеччини з творів своїх римських попередників і збудили заклятий в поганській давнині дух Спартака. Тоді почалась справді систематична і методична проповідь чисто етичних принципів, спільних християнству з загальнолюдським гуманізмом, до того ж часу її не було" [10, 255].

Саме у світогляді митців вбачаємо принципову різницю, яка є причиною дещо різного підходу в потрактуванні Т. Шевченком та Лесею Українкою таких категорій як добро і зло. Так, основою світогляду Лесі Українки є гуманізм, з людиною в центрі, Бог у її всесвіті відсутній. Безсумнівно, вся творчість Т. Шевченка також пройнята любов'ю до людини, тобто базується на філософії гуманізму, але це гуманізм християнський. На відміну від Лесі Українки, в центрі Шевченкового всесвіту знаходиться не людина, а Бог. До нього поет звертає і свої грізні інвективи, і гарячі молитви. Світ, у якому присутній Бог як моральний абсолютизм, передбачає чітке розділення добра і зла, неможливість переходу одного в друге, іншими словами, в такому світі добро й зло як аксіологічні категорії не можуть бути відносними. Саме такий світ, в якому добро є абсолютною цінністю, втіленою в любові, гармонії світу, свободі, правді є ідеалом для Т. Шевченка, на протизагу реально існуючому, в якому "панує зло" [6, 52].

Для Лесі Українки добро й зло, як і для кожного, хто стоїть на позиції матеріалістичного світогляду, в деякому сенсі відносні. Адже за умови відсутності Бога як абсолюту добра унеможливується чіткий розподіл цих понять. Справді, те, що є добром для одного, може бути злом для іншого, або те, що є добром за одних умов, є злом за інших. Поет прямо відстоює свою позицію неприйняття догматизму й абсолютизації. На її думку, "кардинальний принцип християнства" втілюється в девізі: "Нема правди й розуму, як тільки в Мені". Вона зараховує себе до тих, "хто виходить з догматичної релігії і вступає в науковий або практичний релятивізм. Чи може релятивіст запевняти себе і других, що вся правда і розум може бути в чомусь, та ще й в комусь одному? Коли він справді консеквентний, то не може, інакше мусить зректись свого

релятивізму і признати "абсолют" своїм ідеалом" [10, 260]. Яким чином втілюється така світоглядна позиція Лесі Українки в її творах? Чи не змінювалась вона в різні періоди життя? Спробуємо відповісти на це питання.

У збірці "Думи і мрії", в поезії "Грішниця" вперше з'являється любов, що втілюється через ненависть. Цю таку характерну і внутрішньо близьку для неї тему авторка яскраво розкриє пізніше в "Одержимій". В поезії "Грішниця" любов до батьківщини в героїні твору реалізується через ненависть до ворогів, загарбників рідної країни. У драматичній поемі "Одержима" добро і зло трактуються неоднозначно, адже у Міріам (чия позиція близька авторці) своє, відмінне від загальноприйнятого, бачення і розуміння добра і зла. Любов, що є синонімом добра, знаходить своє втілення в ненависті, яка є злом. Любов Одержимої до Месії виявляє себе спочатку через ненависть до його ворогів, до кінця твору коло ненависті-зла все більше розширюється. Туди потрапляють учні Месії, а в кінці твору Міріам ненавидить уже "всіх і все... і ворогів, і друзів, і юрбу, отой народ... і той закон" [7, 278], навіть "себе і світ" [7, 285]. Лесі Українці близький дух Ніцшеанського волюнтаризму – тільки людина обирає, що є зло, а що добро, ніхто не має права нав'язувати їй свою правду, свій моральний закон. Для Міріам проповідувана Месією любов до ворогів – зло, зло – спокій (адже Месія його немає). Навіть жертва Христова – зло, адже Міріам вважає себе і юрбу не достойними такої жертви і звинувачує Бога-Саваофа в жорстокості, бо він хоче жертви сина. Таким чином і Бог – Саваоф – уособлення зла. Що ж для Міріам добро – це любов до Месії, жертовність заради нього, смерть заради нього. Тоді як Месія постає уособленням її любові, уособленням добра для Міріам, – добро Месії, те, яке він проповідував, неприйнятне для неї. Для Месії любов Одержимої не є любов'ю, не є добром, ця любов – неправда, зло: "Хто мовить, що любить Господа, а брата ненавидить, неправда" [7, 272], "Хто зрікся всього, а себе не зрікся, не любить той" [7, 273]. Для Месії добро реалізується у всепрощенні, у любові до всіх, і до друзів, і до ворогів, і до тих, хто його розпинає. Добро Месії недосягне для Міріам, вона не може його сприйняти, у неї своє розуміння добра і зла. Потрібно зауважити що в творі немає динаміки, герої не еволюціонують, не змінюються; кожен залишається у своїй царині зі своїми переконаннями. Таким чином,

у кожного з героїв драматичної поеми суб'єктивне бачення добра і зла, – отже, ці аксіологічні категорії виявляються відносними. Яка ж позиція Лесі Українки? Що для неї добро і зло? Зло для Лесі Українки втілене в християнських ідеалах покори, смирення, любові до ворогів, всепрощення. Адже ворогів, на її думку, треба не любити, а ненавидіти, всепрощення – це "вужькосердний квієтизм політичний" [10, 155]. Найвище добро для неї – свобода і свобода відстоювати свою позицію, відмінну від інших (як Міріам), у тому числі і свобода офірувати собою заради любові, свобода самому приймати рішення у своєму житті, не дозволяючи це зробити за себе навіть тому, кого любиш (Месії). Таким чином, найвищою цінністю, найбільшим добром для авторки є свобода, вірність, любов, жертвовність. Добро у творах Лесі Українки – це правда ("Кассандра"), добро – це натхненна творчість ("У Пущі"), добро – боротьба (на противагу спокою) ("На руїнах", "В катакомбах"), добро – це відданість батьківщині ("Оргія", "Бояриня"), добро – це порив "ins Blau", а зло – це приземленість, прагматизм ("Лісова пісня").

В драматичній poemі "На полі крові" поет знову розробляє тему любові-ненависті. Тільки любов і ненависть тут, на відміну від вищезазначених творів, де ці протилежні почуття направлені на різні об'єкти, сконцентрована на одному. Любов і одночасно ненависть відчуває до Учителя Юда. Поцілунком він зраджує Учителя, разом з тим говорить про свої почуття до нього: "А може ж, я таки його любив? / А може ж я хотів з ним попрощатись?" [8, 26] Така амбівалентність почуттів, суперечливість у ставленні до Учителя свідчить про неоднозначність у визначенні системи вартостей Юди, двоїстість його чуттєвих переживань. Не бажаючи бути впізнаним, уникаючи благословення прочанина, Юда виказує розуміння власної демонічної сутності. Він усвідомлює глибину зла, що криється в його зраді. Разом з тим він хоче виправдатись перед прочанином (що є носієм морально-етичної норми ставлення до зради) і перед власним сумлінням, видаючи це зло (зраду) якщо не за добро, то принаймні за нейтральний вчинок: "Хто ж продає, / то значить, що йому потрібні гроші, / а більше нічогосінько не значить" [8, 11]. Юда намагається звести Учителя до свого рівня, очорнивши його в очах прочанина. Скидаючи Месію з п'єдесталу вищості, надлюдськості, показуючи його не просто як звичайну людину, а й як людину грішну, яка підвладна гріховним пристрастям, Юда нівелює традиційний

образ Христа. Через своє духовне убозтво він не може досягнути суті того добра, яке несе в собі вчення Ісуса. Він помічає зло там, де інші бачать добро: "не царство Боже – пекло було у тім гурті" [8, 23]. Вчинок Юди не був би настільки страшним, не мав би такої сатанинської суті, якби до зла цього вчинку не була підмішана любов (добро). Своєю проповіддю Учитель розбудив усе краще, що було в його душі: "Згадав свою покійницю матусю... мені здалося, що нема для мене ріднішого над сього чоловіка" [8, 15]. Юда роздає своє добро і йде за вчителем, тобто заради ідеї відмовляється від матеріальних благ. Потім через низькі пристрасті – заздрість, гординю, жадібність – деградує нижче свого попереднього рівня і стає зрадником. Зло у ньому перемагає над миттєвим поривом до добра. Та, оскільки була еволюція героя, було осяяння любов'ю (він пізнав добро і свідомо відрікся від нього в особі Учителя), зрада його – особливо страшна, має сатанинську природу. Для прочанина, який є уособленням загальнолюдської моралі, зрада ще й через поцілунок – зло, доведене до абсолюту: "Геть від мене, сатано! / Будь проклятий!" [8, 27]. Юда проходить усі кола зла: гординю, заздрість, зневіру, розпач, зраду. Через таку закоріненість у злі Юда не здатний на розкаяння, тяжкий тягар скоєного гнітить його. Він не бачить для себе ніякого майбуття, робота його на полі крові є безперспективною, та він не кидає її, намагаючись схватись від зустрічі зі своїм сумлінням у тяжкій, виснажливій праці, а можливо, й караючи себе таким чином за свій вчинок. У цьому творі добро й зло теж міняються місцями. Якщо для прочанина Юда спочатку уособлює добро: "Я не такий, щоб зрадити людину, / та ще таку добрячу" [8, 8], то в кінці твору він проклинає зрадника. Таким чином, авторка констатує, що зло – це зрада, заздрість, прагматизм. Утіленням зла є зрадник Юда, який не може досягнути добро, у всьому шукає і помічає тільки зло. Він настільки деградував, що вже не спроможний на щире каєття.

Тип нерозкаяного грішника, живого втілення зла дещо по-іншому розробляється Т. Шевченком у поемі "Москалева криниця", хоча в цих образах є і багато спільного. Сам варнак неодноразово порівнює себе з Іудою: "А я, мов проклятий / той Іуда" [12 57], "І пропадаю, мов собака, / мов той Іуда!" [12, 64]. В душі варнака, як і в Юди, переплелись любов, ненависть і заздрість, що призвели до вбивства (любов до Катрусі: "сирота... бувало, вигляне із хижі, / як

тая квіточка з роси, / як теє сонечко з-за хмари. / Ввесь похолону, неживий / стою, бувало" [12, 55], а ненависть, прагнення помсти та заздрість до свого суперника Максима, якого вбиває "за те, за що Каїн / убив брата" [12, 63]). Варнак, так само як Юда, розуміє свою диявольську сутність: "Розкажи, сину, / Що ти бачив диявола / Своїми очима" [12, 55], "...я лукавий" [12; 57], "...я один / Диявол проклятий!" [12, 63]. Він теж не спроможний на щире розкаяння, його мучить сумління: "Моя душа!.. / Тліє, й досі тліє! / І коли вона зотліє, / Коли одпочине?" [12, 58]. Розраду герой поеми шукає в розповіді-сповіді, що, однак, не приносить йому полегшення. Він, як і Юда, приречений на самотність "...одринутий / і людьми, і Богом" [12, 57]. Та, на відміну від героя драматичної поеми "На полі крові", варнак не намагається очорнити Максима. Він правдиво розказує свою історію, не зображуючи добро як зло чи навпаки. Варнак не виправдовується, а, навпаки, підкреслює свою вину і свою злу сутність на противагу доброму, праведному Максиму. З чого можна зробити висновок, що навіть злочинець у поемі Т. Шевченка вважає моральну цінність добра абсолютною, про це добре сказано російським філософом Н. О. Лоським: "Абсолютна позитивна цінність є цінність, сама в собі, безумовно, виправдана, тобто така, що характеризується як добро з будь-якої точки зору, в будь-якому відношенні і для будь-якого суб'єкта; не тільки сама вона завжди є добро, але й наслідки її ніколи не містять в собі зла" [3, 56].

Таким чином, Т. Шевченко і Леся Українка по-різному вирішують проблему співвідношення добра і зла у своїй творчості, що пов'язуємо з різними світоглядними позиціями кожного з них. Герої творів Т. Шевченка, на відміну від Лесі Українки, чітко поділяються на носіїв добра та зла. Кожен із них локалізується в своїй площині, не переходячи з площини добра в площину зла і навпаки. Ця тенденція характерна для творчості поета, починаючи від ранніх творів і до останнього її періоду. Персонажі, що уособлюють у собі зле начало, не еволюціонують, зростає лише їхня кількість та розмаїття. Не можемо говорити й про еволюціонування чи деградацію героїв творів Лесі Українки. Та причина цього в іншому: в Лесі Українки немає чіткого поділу на персонажів добрих і злих, позиція авторки – це позиція максимального дистанціювання. Складається враження, що вона не хоче нікому нав'язувати своє суб'єктивне бачення й тому намагається досягнути кожную окрему

ситуацію різнобічно, крізь призму різних світоглядів. Авторка пропонує проблемну ситуацію, без чіткого маркування, а читач має сам вирішувати, що є добро, а що – зло.

Якщо ж говорити про ранню й зрілу творчість Лесі Українки, то тут помітні зміни: у її ранній поезії добро й зло – це переважно узагальнені поняття, які підлягають декларуванню або запереченню, а в пізній творчості, особливо у драматичних творах, ці поняття не просто конкретизуються, а піддаються творчому переосмисленню.

1. *Задорожна Л. М.* Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна спадщина. – К.: Київський університет, 2006.
2. *Забужко О. С.* Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. – К., 1997. 3. *Лосский Н. О.* Условия абсолютного добра. – М., 1991. 4. *Мороз М. О.* Літопис життя та творчості Лесі Українки. – К.: Наукова думка, 1992. – 120 с.
5. *Нахлік Є.* Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003. – 566 с. 6. *Пахаренко В. І.* Добро і зло // Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 51–75. 7. *Українка Леся.* Твори в чотирьох томах. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1982. – 540 с. 8. *Українка Леся.* Твори в чотирьох томах. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1982. – 526 с. 9. *Українка Леся.* Твори в чотирьох томах. – Т. 3. – К.: Дніпро, 1982. – 430 с. 10. *Українка Леся.* Зібрання творів у 12 т. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 8. – С. 253–267. 11. *Шевченко Т. Г.* Твори в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1978. 12. *Шевченко Т. Г.* Твори в п'яти томах. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1978.